

**EKOLOJİ TƏHLÜKƏSİZLİK VƏ
İNSAN AMİLİ****A.A.MƏHƏRRƏMOV**
Bakı Dövlət Universiteti

Müasir dövrdə ətraf mühitin tərkib elementlərinin sürətlə dəyişməsi artıq təbiəti mühafizə tədbirlərini üstələmişdir. Hətta məsələnin qoyuluşu ətraf mühitin mənfəi istiqamətdə dəyişdirilməsindən mühafizə sferasında insan faktorunun dayanması zərurətini meydana gətirmişdir. Belə ki, havanın, suyun çirklənməsinə qarşı mübarizə, nəqliyyat və sənayenin sıxlığının məhdudlaşdırılması əhəlinin həyatı və sağlamlığı üçün zəruridir. Həmçinin, insanı əhatə edən təbii mühitin yaxşılaşdırılması insan həyatının bütün sahələrini əhatə edən kompleks ictimai qərarların qəbul edilməsini tələb edir. Təsadüfi deyildir ki, aparılan elmi araşdırmalarda göstərilir ki, bəşəriyyətin gələcəyi ətraf mühitin nə dərəcədə bütövlüyündən və inkişafından birbaşa asılıdır, bütün bunlar milli iqtisadiyyatın planlaşdırılmasında və bütünlüklə dünya təsərrüfatının strukturunda nəzərə alınır. Ekoloji təhlükəsizliyin optimal əsaslarının qurulması ona qanunyaradıcılığın müxtəlif sahələrinin və dövlətin tənzimləmə sisteminin fəaliyyətinin cəlb edilməsini qarşıya bir məqsəd kimi qoymuşdur [3, 229].

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, ətraf mühitin beynəlxalq-hüquqi mühafizəsi problemi global problemlərdən sayılır ki, bunu da bir sıra amillərlə əlaqələndirmək olar. Belə ki, insan fəaliyyəti nəticəsində təbiətə göstərilən təsir heç bir dövlət sərhədi tanımamaqla yanaşı, həm də antropogen təsir nəticəsində baş verən ekoloji böhranın dərinləşməsi, artması ümumbəşəri maraqlara toxunur. Məsələn, atmosfərə atılmış bir ton karbon qazı, daxilolma yerindən asılı olmayaraq, bütövlükdə yer atmosferi üçün mühüm istilik effektinin meydana çıxmasına gətirib çıxarır.

Bir məsələni də xüsusilə vurğulamaq yerinə düşərdi ki, müasir dövrdə ekoloji böhranın həllinin əsası qismində ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi durur. Ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasının əsas məqsədi isə insanı onun həyat və sağlamlığına təhlükə törədən ətraf mühitin neqativ təsirlərindən qorumaqdır. Bundan əlavə, ekoloji təhlükəsizliyi təbii proseslərin özünü-tənzimlənməsini mühafizə edən ətraf mühitin müəyyən xüsusiyyətlərinin məcmusu kimi qəbul etmək olar. Bu zaman insanın ətraf mühitə təsiri ekoloji sistemdə mənfəi hallar istisna olmaqla, ekosistemdə tarazlığın qorunması çərçivəsində minimum səviyyədə saxlanılır [10, 523].

Qeyd edək ki, uzun müddət ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması nə dövlətlərin, nə də cəmiyyətin prioritet məsələlərindən hesab edilmirdi. Bütün bunların sübutu kimi nümunə qismində mühüm beynəlxalq əhəmiyyətə malik olan BMT Nizamnaməsində nə ətraf mühitin mühafi-

zəsi, nə də ekoloji təhlükəsizlik haqqında hər hansı müddəanın olmamasını göstərmək olar.

Təbiət və onun ehtiyatları bəşəriyyətin milli neməti, dövlətlərin sabit sosial-iqtisadi inkişafının və vətəndaşların rifahının əsasını təşkil edir. Hər bir şəxsin əlverişli ətraf mühit (və ya sağlam ətraf mühitdə yaşamaq) və ekoloji təhlükəsizlik hüququ, eləcə də hər bir dövlətin yeraltı və yerüstü təbii ehtiyatlardan istifadə qaydasını müəyyən etmək hüququ ümumtənzim edilmiş norma sayılır. Lakin dövlətlərin sərhədlərinin təbii sərhədlər ilə üst-üstə düşməməsi dövlətləri ekoloji sahədə əməkdaşlıq etməyə vadar edir. Belə əməkdaşlıq özündə siyasi, hüquqi, təşkilati, iqtisadi və digər xarakterli kompleks tədbirləri təsbit edir. O, ekoloji hüquq qaydasının formalaşdırılması və möhkəmləndirilməsi, o cümlədən həm dövlətlərin sərhədi çərçivəsində, həm də istənilən dövlətin hüdudlarından kənarında ekoloji təhlükəsizliyin təmininə yönəlmişdir.

Milli aspektdən ekoloji təhlükəsizlik və onun hüquqi əsaslarının normativ təsbiti isə daha çox dövlətlərin milli qanunvericiliyi və onun realizəsi istiqamətində həyata keçirilir. Məsələn, 8 iyun 1999-cu il tarixli «Ekoloji təhlükəsizlik haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən hər bir vətəndaş öz sağlamlığını ekoloji təhlükələrdən (təsərrüfat və ya digər fəaliyyətlər, qəzalar, fəlakətlər nəticəsində ətraf təbii mühitin zərərli təsiri) qorumaq hüququna malikdir. Bundan əlavə, müvafiq hüquqları müdafiə etmək məqsədi ilə ölkəmizdə ətraf təbii mühitin keyfiyyətini təyin edən parametrlər müəyyənləşdirilmişdir. Ətraf təbii mühitə təsirin zərərsiz hədlərinin normaları əhalinin ekoloji təhlükəsizliyini və genetik fondunun qorunmasını təmin edir, təsərrüfat fəaliyyətinin davamlı inkişafı şəraitində təbii sərvətlərin davamlı istifadəsinə və bərpasına şərait yaradır [1, 109]. Qanunun 7-ci maddəsində isə göstərilir ki, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin ekoloji təhlükəsizliyi dövlət tərəfindən təmin edilir. Təhlükəli ekoloji vəziyyətin yaranması nəticəsində onlara dəyən ziyanı görə ödənc almaqda eyni hüquqlara malikdirlər ki, bu da vətəndaşların və ictimai birliklərin aşağıdakı subyektiv imkanlarında öz ifadəsini tapır: a) dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarına təkliflər vermək; b) dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarından onların səlahiyyətləri daxilində ekoloji təhlükənin mənbələri, təhlükəli ekoloji vəziyyət və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlərin keçirilməsi haqqında müəyyən edilmiş qaydada məlumat almaq; c) ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə dair tələblərə riayət edilməsinə ictimai nəzarəti həyata keçirmək; ç) ekoloji təhlükəsizlik sahəsində qanunvericiliyin tələbləri pozulduqda müvafiq dövlət və yerli özünüidarəetmə orqanlarına, məhkəmələrə müraciət etmək.

Bundan əlavə, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunması, insanların sağlam ətraf mühitdə yaşamaq hüququna yönələn digər mühüm normativ-hüquqi sənəd Azərbaycan Respublikasının 8 iyun 1999-cu il tarixli «Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında» Qanunudur. Qanunun II fəslində ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində dövlətin, özünüidarəetmə orqanlarının, vətəndaşların və ictimai birliklərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. Belə ki, 6-cı maddəyə əsasən, ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində vətəndaşların hüquqları aşağıdakılardan ibarətdir: 1) həyatı və sağlamlığı üçün əlverişli ətraf mühitin olması, onun vəziyyəti və vəziyyətinin yaxşılaşdırılması barədə tədbirlər haqqında dəqiq məlumat almaq; 2) ət-

raf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində onların sağlamlığına və əmlakına vurulan zərərə görə ödənc almaq; 3) sağlamlıq və həyat üçün əlverişli olan ətraf təbii mühitdə yaşamaq; 4) müəyyən edilmiş qaydada təbii resurslardan istifadə etmək, onların mühafizəsi və bərpası üzrə tədbirlər həyata keçirmək, ətraf mühitin mühafizəsi və sağlamlaşdırılmasında iştirak etmək; 5) qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada ətraf mühitin mühafizəsinə aid yığıncaqlarda, mitinqlərdə, piketlərdə, yürüş və nümayişlərdə, referendumlarda iştirak etmək; 6) ətraf mühitin mühafizəsinə dair dövlət hakimiyyət orqanlarına və təşkilatlarına müraciət etmək; 7) ictimai ekoloji ekspertiza haqqında təkliflər vermək; 8) insan həyatına və ətraf mühitə mənfi təsir göstərən müəssisələrin, qurğuların və başqa ekoloji zərərli obyektlərin yerləşdirilməsi, tikintisi, yenidən qurulması və istismara verilməsi haqqında inzibati və məhkəmə qaydasında ləğv edilməsini, həmçinin fiziki və hüquqi şəxslərin fəaliyyətinin məhdudlaşdırılmasını, müvəqqəti dayandırılmasını və hüquqi şəxslərin ləğv edilməsini tələb etmək; 9) ətraf mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin pozulması nəticəsində təqsirkar təşkilatların, vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların məsuliyyətə cəlb edilməsi barədə müvafiq orqanlar və məhkəmələr qarşısında iddialar qaldırmaq; 10) qanunvericiliklə nəzərdə tutulan başqa hüquqlarını müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirmək.

İnsan ekoloji təhlükəsizliyi təmin etməyə çalışarkən özü də bilmədən nəinki ətraf mühitin ehtiyatlarını azaldır, hətta gündəlik praktiki və təsərrüfat məsələlərini həll edərkən onu dəyişdirməyə cəhd edir. Nəticədə dəyişikliyə məruz qalan təbiət insanlar üçün qarşısızalmaz, ciddi problemə çevrilir. Alimlərin hesablamalarına görə, insan cəmiyyətinin təşəkkül tapmasından müasir dövrümüzdə qədər meşələrin 2/3 hissəsi qırılmış, 200-dən çox bitki və heyvan növləri məhv edilmiş, əkin üçün yararlı olan 200 milyon hektardan artıq ərazi təsərrüfat dövriyyəsiindən çıxarılmışdır [6, 12]. Bundan başqa, hər gün 44 hektar torpaq öz münbitliyini itirir, bir heyvan və ya bir bitki növü itir, aclıqdan 40 mindən çox uşaq ölür və təxminən 28 min hektar meşə məhv olur. XX əsrin sonu – XXI əsrin əvvəllərində elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı insanların təbiətə olan iqtisadi təzyiqini dəfələrlə artırmış, insanla təbiət arasında müəyyən ziddiyyətlərin yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

E.K.Fyodorov isə insanın ətraf mühitə təsirinin nəticəsini, əsas etibarilə, aşağıdakı müddələrlə şərtləndirmişdir: 1) Yer səthinin strukturunun dəyişməsi (çöllərin şumlanması, meşələrin qırılması, meliorasiya, süni göl və dənizlərin yaradılması, o cümlədən su səthi rejimlərinin digər dəyişikliyi); 2) biosferin tərkibinin və onunla vəhdət təşkil edən maddələrin tarazlığının dəyişikliyə uğraması (məsələn, qazıntı işlərinin aparılması, atmosfer və su obyektlərinə müxtəlif maddələrin atılması, rütubət dövriyyəsinə dəyişikliyin meydana çıxması); 3) Yer kürəsinin ayrı-ayrı rayonlarının və ümumilikdə planetin enerji, xüsusilə istilik balansının pozulması; 4) biotonun (bu, canlı orqanizmlərin məcmusu mənasını verir) dəyişməsinə təsir edən amillər (məsələn, canlı orqanizmlərin bəzi növlərinin kökünün kəsilməsi, yeni heyvan və bitki növlərinin yaradılması və s.).

Bundan əlavə, müəllif hesab edir ki, bunların hər biri yaşadığımız son geoloji dövrdə kompleks təbii proseslərin təbii tarazlığının pozulma-

sı, əldə edilən nəticənin isə insan həyatına, o cümlədən bəşəriyyətə mənfi təsir göstərməsi ilə xarakterizə olunur [14, 53].

Göstərilənlərlə yanaşı, enerjinin istehsalı və istifadəsinin də atmosferə, həmçinin iqlimə bu və ya digər dərəcədə təsir göstərməsini xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Belə ki, Yer in istilik, o cümlədən təbii enerji balansının mühüm qlobal və uzunmüddətli dəyişikliyi son nəticədə atmosfer havasının istifadəsinin çoxalması ilə şərtləndirilir. Bu isə insan həyatına mühüm təsir göstərən karbon qazı, kükürd oksidi və s. çirkləndirici maddələrin çoxalmasına gətirib çıxarır [12, 95].

N.V.Dubin in isə çirkləndirici maddələrlə birgə mühitə həm də mutagen, yeni insan irsiyyətinə zərbə vurmağa qadir olan maddələrin daxil olmasını xüsusilə vurğulayır. Həmin nəticə uşaqlar arasında irsi xəstəliyin, xərçəng və digər xəstəliklərin artması ilə müşahidə olunur. Bunu müxtəlif statistik göstəricilər də sübut edir. Məsələn, ABŞ, Yaponiya, Almaniya və digər ölkələrdə doğulan uşaqların 6% -ni irsi xəstəliklə doğulan körpələr təşkil edir.

Göstərilənlərlə yanaşı, təbiətə artan antropogen təsir şəraitində təkcə insan sağlamlığı və ətraf mühitin qorunması məsələsi deyil, həm də bütün bunların strategiyası, biosferin bərpa olunan və bərpa olunmayan ehtiyatlarının istifadəsinin optimal imkanları haqqında məsələlər qarşısında duran əsas problemlərdəndir [8, 5].

Digər tərəfdən, Yer in təbii mühitinin, o cümlədən biosferin qorunub saxlanması, bərpa edilməsi və yaxşılaşdırılması zərurətini əvvəlcədən müəyyən edən daimi obyektiv faktorlar fəaliyyət göstərir. Hətta O.S.Kolbasov müvafiq faktorların aşağıdakılarda özünü biruzə verməsinin mövcudluğunu qeyd etmişdir: yaşayış üçün münasib olan ərazilərin, həmçinin ehtiyatların məhdudlaşdığı bir dövrdə əhali artımı və maddi istehsalın genişlənməsi; müasir dövrdə insanların iqtisadiyyatı, maddi rifahın əsas sayılan istehsalı antropogen yükü artırmadan inkişaf etdirə bilməməsi (antropogen yükün artması isə təbiətin artıq regenerasiya imkanlarını dəfələrlə çoxaltmışdır); müasir fəaliyyətin nəticəsini əvvəlcədən görə bilməmək, başa düşməmək və nəzərə almamaq imkanı [9, 6-7].

Bəzi müəlliflər insan meyarı ilə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsi arasındakı qarşılıqlı əlaqələri qiymətləndirərkən aşağıdakı xüsusiyyətlərin mövcudluğunu göstərir:

- ehtiyaclarının ödənilməsi ilə əlaqədar insanın öz maraqlarını mütləq şəkildə nəzərə alması;
- insanın təkcə öz maraqlarını deyil, həm də digər insan və canlıların maraqlarını qoruması;

- yuxarıda qeyd edilən müddəalar nəzərə alınmaqla, Ətraf mühit və inkişaf üzrə Beynəlxalq Paktın Layihəsində həyatın bütün formalarına hörmət prinsipinin öz təsbitini tapması [4, 70].

Vətəndaşların sağlamlığına dəymiş zərərin əvəzinin ödənilməsi üçün hüquqi əsaslardan biri qismində pozulmuş sağlamlıq, ətraf mühitin çirkləndirilməsi və çirkləndirici-müəssisənin fəaliyyəti arasında səbəbli əlaqənin mövcudluğunun üzə çıxarılması çıxış edir. Lakin bir məsələni xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, səmərəli metodologiyanın olmaması səbəbindən belə bir əlaqənin müəyyənləşdirilməsi sahəsində müəyyən çətinliklər özünü biruzə verməkdədir. İnsanların sağlamlığına dəymiş zərərin ödənilməsi ilə bağlı işlərə çox nadir hallarda məhkəmələrdə baxılır [5, 1-26].

İnsanın yaşayış fəaliyyəti Yer kürəsi səthinin 20%-i təşkil edir. Belə ki, ümumi sahənin 70%-i okean və dənizlərin, 10%-i isə daimi buzlaqlar və insan yaşayışı üçün az əhəmiyyətli ərazilərin payına düşür. Ekspertlərin hesablamalarına görə Yer kürəsində təqribən 6,2 mlrd. nəfər yaşayır ki, bu da öz-özlüyündə heç bir mürəkkəb nəticələrin yaranmasına gətirib çıxarmır. Bununla bağlı ekoloji təhlükəsizliyin mənfi nəticələri özünü onda biruzə verir ki, insanların qanuni tələbatlarını ödəmək problemi maddi rifahın əsas qisminə çıxış edən istehsalın artırılması və bunun nəticəsində təbiətdə yüksək təzyiqa malik ekoloji gərginliyin yaranması ilə xarakterizə olunur [16, 272].

Bundan əlavə, ekoloji təhlükəsizliyin pozulması istər-istəməz ekoloji vəziyyətin kəskinləşməsinə səbəb olur ki, bu da təbii ehtiyatların azalması, çirkləndirilmənin baş verməsi, insanla təbiət arasında təbii əlaqənin aradan qalxması, estetik dəyərlərin itirilməsi, insanların fiziki və mənəvi sağlamlığının pisləşməsi, xammal bazarları uğrunda iqtisadi və siyasi mübarizənin kəskinləşməsi ilə müşayiət olunur. Məhz bunun nəticəsindədir ki, statistik göstəricilərə uyğun olaraq, son illərdə kişilərin orta yaş dövrü 68 yaş həddində hesablanır. Bundan başqa, hər on uşaqdan biri əqli və fiziki qüsurla doğulur [2, 26].

Göstərilənlərlə yanaşı, sənaye əmtəə, xidmət və iş yerlərinin əsas təminatçısı qisminə çıxış etməsinə baxmayaraq, ehtiyat və materialların sənaye məqsədilə istifadəsi atmosferin çirklənməsinin başlıca səbəblərindən biri qisminə çıxış edir. Bir məsələni də xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, sənaye, ilk növbədə, material və resurslardan səmərəli istifadə edilməsi, mühitin çirklənməsinə nəzarət edən qurğuların quraşdırılması, xlorforlu karbohidratların və ozon qatını dağıdan digər maddələrin daha təhlükəsiz vasitələrlə əvəz olunması, həmçinin tullantıların miqdarının azaldılması kimi müddəalara daha çox diqqət yetirməlidir [13, 100-112].

Ekoloji təhlükəsizliyin hüquqi əsasını ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə, ətraf mühitdən səmərəli istifadə edilməsinə, təbii sərvətlərin bərpasına və artırılmasına yönəldilmiş qanunla müəyyən edilmiş tədbirlər sistemi kimi izah etmək olar. Bu cür tədbirlər sistemini müəyyən edən qanun ekoloji təhlükəsizlik sahəsində ictimai münasibətləri tənzimləməlidir. Ətraf təbii mühitin mühafizəsi haqqında qanunvericiliyin gündəlik həyatda dəqiq icra edilməsi – təbii mühitin sağlamlaşdırılmasına, regionlarda və bütövlükdə ölkədə ekoloji təhlükəsizliyin təmin edilməsinə kömək göstərir. Bununla yanaşı, təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin pozulmasında çoxsaylı faktlara yol verilir.

Hövzə çaylarından sənaye və kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün istifadədə beynəlxalq fikir ayrılığı kəskin xarakter alır. Bununla əlaqədar Şimali (Rio-Grande) və Jənubi (Amazonka və Parana) Amerikada, Afrikada (Nil), Cənubi Asiyada (Qanq, İnd, Braxmaputra), Avropada (Reyn) və xüsusilə Orta Şərqdə (İordan, Litani, Oront və Yefrat) konfliktli vəziyyət yaranmışdır.

Müasir dövrdə dünya əhalisinin yarıdan çoxu beynəlxalq çay hövzələrində yaşayır. Dünyada 214 beynəlxalq çay hövzəsi vardır ki, bunların da 12-si beş və daha çox ölkənin ərazisində yerləşir. Buna görə də bir çay hövzəsinə aid olan ekoloji sistemin idarə edilməsini nizamlayan beynəlxalq çoxtərəfli və ikitərəfli sazişlərin böyük əhəmiyyəti vardır. Hətta müəyyən qüsurların mövcudluğuna baxmayaraq, müvafiq sferada

fəaliyyət göstərən bir sıra nəzarət mexanizmlərinin rolu yüksək qiymətləndirilməlidir. Məsələn, Dunay Komissiyasının, Böyük göllər üzrə Amerika-Kanada Komissiyasının işi, Reyn Komissiyasının hazırladığı beynəlxalq mübahisələrin konfliktlərin həll edilməsi mexanizmi xüsusilə təqdirəlayiqdir.

Afrikanın bir çox dövlətlərində səhraların yaranması, torpağın eroziyaya uğraması daxili və beynəlxalq gərginlik yaratmışdır. Aclıq təhlükəsinin mövcudluğu əhalinin kütləvi miqrasiyasına səbəb olmuş, «ekoloji qaçqınlar»ın meydana gəlməsinin əsası kimi çıxış etmişdir. 1984-1985-ci illərdə onların sayı 10 mln. nəfər təşkil etmişdir ki, bunların da çoxu şəhərlərdə yerləşərək sosial gərginliyin artmasına gətirib çıxarmışdır. Əhalinin azalması müşahidə olunan ölkələrin sakinləri Qana, Nigeriya, Tanzaniya, Zambiya, Kot d'İvuara miqrasiya etmişdir ki, bu da dövlətlərarası münasibətlərin gərginləşməsinin əsas üsurlərindən biri olmuşdur. Torpağın eroziyaya uğraması eyni zamanda ABŞ-da, Avropada, Çində, Hindistanda, Yaxın Şərqdə su ehtiyatlarının azalmasına səbəb olmuşdur. Su çatışmazlığı isə ərzaq çatışmazlığı ilə tam şəkildə əlaqədardır. Artıq alimlər problemin həll olunmasını yeni tip iqtisadiyyatın yaradılmasında görürlər. Bu, hər şeydən əvvəl, əhalinin artımının sabit səviyyəsi, xammaldan təkrar istifadəni və bərpa olunan enerji mənbəyindən istifadəni nəzərdə tutur [11, 507].

Yuxarıda deyilənlər onu sübut edir ki, zəngin ehtiyatlara malik bəşəriyyət təbii sərvətlərdən qeyri-rasional istifadəni dayandırmalıdır. Əks təqdirdə insan nəinki öz sağlamlığı, həmçinin gələcək nəsillərin rifahına görə də tarixi və hüquqi məsuliyyət daşımalı olacaqdır. Çünki ətraf mühitə neqativ təsir insan mövcudluğunun bioloji əsaslarının məhv edilməsi, obrazlı şəkildə desək, hannibalizmin müasir formasıdır [15, 4].

Beləliklə, bəşəriyyət əlverişli ətraf mühit barədə qayğıını azaltmamalı, əksinə, onun getdikcə global xarakter almasını, mühüm əhəmiyyət kəsb etməsini nəzərə alaraq müvafiq məsələlərə öz diqqətini artırmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Yusifov E.F., Təhməzov B.H. Ətraf mühit, iqtisadiyyat, həyat. Bakı: EL-Alliance, 2004, 236 s.
2. Боголюбов С. Общественные объединения на страже природы / Экология и бизнес, 1993, № 3, с.34-56.
3. Боголюбов С.А. Экологическое право: Учебник. М.: НОРМА, 2000, 367 с.
4. Бринчук М.М. О предмете экологического права. Вестник Международного Университета. Сер. Право. Вып. III. М.: 1998, с.56-68.
5. Вербицкий В.В. Правовое регулирование обеспечения экологической безопасности Российской Федерации: Автореф. на соиск. учен. степ. канд. юрид. наук. М.: 2000, 32 с.
6. Глобальная экологическая проблема. Отв. ред. Г.И.Морозов, Р.А.Новиков. М.: Мысль, 1988, 268 с.
7. Федоров Е.К. Экологический кризис и социальный прогресс. Л.: 1977, 186 с.
8. Израэль Ю.А. Экология и контроль состояния природной среды. Л.: Гидрометеиздат, 1979, 212 с.
9. Колбасов О.С. Международно-правовая охрана окружающей среды. М.: Международ. отношения, 1982, 268 с.

10. Международное право: Учебник / Под ред. А.А.Ковалева, С.В.Черниченко. М.: Омега-Л, 2006, 564 с.
11. Международное публичное право: Учебник. Издание 2-е, перераб. и доп. / Под ред. К.А.Бекашева. М.: ТК Велби, 2003, 984 с.
12. Меньчуков А.Е. Сокровищам Земли – надежную охрану. М.: 1977, 256 с.
13. Рябов А.А. Неотложное решение проблемы отходов производства и потребления – важнейшая сфера правовой охраны окружающей природной среды / Вестник ТИСБИ, 2004, № 1, с.134-148.
14. Федоров Е.К. Экологический кризис и социальный прогресс. Л.: 1977, 182 с.
15. Экологические правонарушения и ответственность. М.: ЗАО Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997, 254 с.
16. The Global 2000 Report to the President. Vol 2. Washington, 1980, 356 p.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ ФАКТОР

А.А.МАГЕРРАМОВ

РЕЗЮМЕ

В настоящее время быстрое изменение составных элементов окружающей среды уже превышает природоохранительных мер. Борьба с загрязнением воздуха, воды, ограничение плотности транспорта и промышленности важно для жизни и здоровья населения. Кроме того, улучшение естественной окружающей среды человека требует принятия комплексных общественных решений, охватывающие все отрасли человеческой жизни.

В целом, человечество не должно уменьшать заботу к окружающей среде, наоборот, принимая во внимание его глобальный характер и важное значение, должно увеличить внимание к данным вопросам.

ECOLOGICAL SECURITY AND HUMAN FACTOR

A.A.MAGERRAMOV

SUMMARY

Nowadays, the rapid change of environmental elements prevails over the measures taken to protect them. The struggle against air and water pollution, restriction of industry and transport density are important for life and health. Moreover, improvement of natural environment requires complex social decisions concerning all the spheres of human life.

Generally, mankind must intensify its care for the abovementioned questions considering their global essence and importance, rather than reduce it.